

УДК 330.3:338.4

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

ІННОВАЦІЙНА ОСНОВА ПЕРЕВОДУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ІНТЕНСИВНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ

Smoleniuk R.P.,
cand. sc. (econ.), assoc. prof., rector
PIHE "Khmelnyskyi Economical University"

INNOVATION BASIS OF AGRICULTURAL TRANSITION ON THE INTENSIVE WAY OF DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки, розвиток якої сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу. Водночас, сільськогосподарський сектор виробництва є одним з найбільш ризикових секторів економіки, оскільки на його розвиток великий вплив має дія природних факторів та біологічних чинників.

Аналіз результативності використання аграрного потенціалу країни підтверджує наявність значних невикористаних резервів у проблемі високопродуктивного використання земельних ресурсів, матеріально-технічних засобів, живої праці тощо. Відмічено недостатній рівень інноваційності аграрного виробництва, що є важливою причиною низького рівня конкурентоспроможності підприємств сільського господарства.

Подальший розвиток сільськогосподарських підприємств має супроводжуватися збільшенням виходу і реалізації високоякісної продукції, валового доходу і прибутку в розрахунку на одиницю земельної площі або на голову худоби на засадах підвищення рівня інноваційності аграрного виробництва. Засобом розв'язання цієї проблеми є процес інтенсифікації аграрного виробництва під яким розуміють науково обгрунтовані додаткові вкладення на інноваційній основі в розрахунку на одиницю земельної площі, а в тваринництві – на голову худоби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтенсифікації сільського господарства завжди посідали важливе місце в аграрній економічній науці. Особливо активно розглядалася і досліджувалася згадана проблема в другій половині XIX століття, коли в розвинутих країнах науково-технічний процес поступово проникав у землеробство і тваринництво, отже, почало змінюватися відношення між екстенсивним та інтенсивним шляхом розширеного відтворення, а саме погляди представників західноєвропейської класичної політичної економії – А. Сміта, Д. Рікардо та інших. Зокрема, дослідження Д. Рікардо доводили «зв'язок людської праці і впливу родючості ґрунтів на створення результатів господарської діяльності». А. Сміт вважав «основним джерелом доходів держави не лише землю, але й працю і капітал». Необхідність здійснення економічних досліджень з питань розширеного виробництва того періоду пояснювалися обмеженням ресурсів.

До основних вітчизняних дослідників проблеми інтенсифікації періоду командно-адміністративної системи управління слід віднести: І.І. Лукінова, В.П. Мертенса, П.П. Веденічева та інших. Їх наукові погляди базувалися на об'єктивній необхідності переходу до інтенсифікації сільського господарства на основі розвитку меліорації, хімізації та комплексної механізації аграрного виробництва. Цей напрям інтенсифікації приніс вагомий здобутки у підвищенні продуктивності сільського господарства, збільшенні обсягів виробництва продовольчої продукції.

В сучасних умовах технічного прогресу, розвитку глобалізаційних процесів об'єктивно виникає новий напрям інтенсифікації сільського господарства, пов'язаний із збереженням і відтворенням родючості землі, розвитком екологізаційних процесів, виробництвом

екологічнобезпечної продовольчої продукції.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування основних стратегічних інноваційних напрямків інтенсифікації аграрного виробництва в умовах його екологізації і розвитку глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва слід розуміти процес додаткових вкладень на основі широкого використання досягнень науково-технічного прогресу, що базується на застосуванні найефективніших засобів і предметів праці, кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці, зростаючої інформованості про інноваційні пропозиції тощо, які безпосередньо впливають на кінцеві результати виробництва [2 - 6].

Термін "інтенсифікація" (від франц. intensification - посилення, збільшення напруженості) стосовно сільського господарства донедавна вживався для означення посиленої діяльності підприємства щодо використання землі як головного засобу виробництва через концентрацію капіталу на одну й ту саму земельну ділянку з метою збільшення обсягів продукції й підвищення ефективності сільського господарства загалом [3; 5; 6].

В економічній літературі виявлено два підходи до визначення сутності досліджуваної категорії – витратний і результативний. Основу першого підходу становить витратна концепція, у відповідності з якою зі зростанням витрат на одиницю земельної площі буде автоматично збільшуватися вихід продукції. Однак, як свідчить практика, просте, необґрунтоване збільшення вкладень (наприклад, нераціональна меліорація земель, незбалансоване збільшення внесення мінеральних добрив) не приводить до вищої результативності виробництва. Другий підхід базується на результативній концепції і відображає погляди економістів-дослідників, які пов'язують процес інтенсифікації лише зі збільшенням виробництва продукції. Прихильники цього підходу теж припускаються помилки, оскільки враховують сприятливі погодні умови як чинник інтенсифікації, недооцінюючи роль витрат і капітальних вкладень у розвитку землеробства й тваринництва. Логіка і практика підтверджують неможливість збільшити обсяг виробництва продукції за незмінних витрат на її одиницю, не залучивши додаткових ресурсів.

На основі аналізу результатів дискусій в економічній літературі можна зробити висновок, що інтенсифікація - не випадкове, не місцеве, не епізодичне, а загальне явище для всіх цивілізованих країн, яке не залежить від суспільного ладу чи системи економічних відносин. Основною метою інтенсифікації аграрних підприємств є збільшення виробництва продукції, поліпшення її якості та зниження матеріально-грошових і трудових затрат на одиницю продукції на основі якісного вдосконалення всього виробництва при збереженні його продуктивного потенціалу. І це безперервний і нескінченний процес, що ґрунтується на впровадженні досягнень науково-технічного прогресу. Лише ті фактори виробництва можуть бути чинниками інтенсифікації, які є продуктом науково-технічного прогресу та забезпечують необхідне зростання економічної ефективності підприємства. Зупинка цього процесу призводить до екстенсивного розвитку виробництва.

Інтенсифікація - це соціально-економічний процес, спрямований на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості й зниження собівартості на основі запровадження у виробництво нових основних засобів, нових технологій, нових сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, нових форм організації праці й виробництва, підвищення кваліфікації кадрів та ін., що є складовими науково-технічного прогресу [2; 4; 5].

Таким чином, інтенсифікація сільського господарства – це складний соціально-економічний та екологічний процес формування інтенсивного типу економічного розвитку на основі новітніх досягнень науково-технічного прогресу через використання інвестиційних і неінвестиційних чинників. Крім матеріальних факторів інтенсифікації виробництва на кінцеві його результати значний вплив також справляють нематеріальні фактори, серед них: підприємливість, організованість, вміння працювати в умовах, що швидко змінюються.

Проведений економічний аналіз впливу факторіальних показників на результативність господарювання показує, що на рівень інтенсивного розвитку сільського господарства впливають такі фактори: слабка система інфраструктури, нестабільна політична та економічна ситуація, висока зношеність техніки, нестабільність та непрогнозованість цін на паливо, відсутність дієвої державної закупівельної політики, низька технологія виробництва, яка дозволяє іноземним конкурентам заповнити вітчизняний ринок, часто дешевими і

сумнівної якості товарами, низьковрожайні рослини, які займають значні посівні площі, сільським господарством переважно займаються люди похилого віку, тому що уряд не дає ніякої матеріальної допомоги для залучення молодих людей.

Оцінку рівня інтенсифікації виробництва здійснюють за загальними і частковими показниками, які характеризують, наприклад, рівень інтенсифікації використання тих чи інших видів ресурсів, окремих напрямків розвитку виробництва.

Частковими показниками оцінки рівня інтенсифікації виробництва можуть слугувати як традиційні показники ефективності використання різних видів ресурсів – матеріаломісткість, фондомісткість, трудомісткість, так і показники, які визначають ефективність функціонування і розвитку виробничих систем, видів виробництв, напрямків технічного розвитку, впровадження засобів техніки, зокрема, показники ресурсної ефективності виробничої системи [1; 6].

Глобальні показники рівня інтенсифікації виробництва акумулюють наслідки дії інтенсивних і екстенсивних чинників економічного зростання і відображають результати їхньої дії. За інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва збільшення виходу продукції здійснюється за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивної технології, які зумовлюють зростання врожайності культур та продуктивності поголів'я худоби, а також якості і собівартості одиниці продукції.

Основними показниками, що характеризують результат інтенсифікації, є: урожайність окремих культур з 1 га посіву, продуктивність тварин, виробництво окремих видів у натурі з розрахунку на 100 га відповідних угідь, обсяги валової, товарної продукції, прибутку з розрахунку на одиницю відповідної земельної площі або на 1 голову відповідної групи тварин [1; 6].

При аналізі економічної ефективності інтенсифікації окремих галузей сільського господарства та видів продукції розраховують додаткові показники: в рослинництві – виробництво продукції на одиницю внесених мінеральних добрив чи одиницю вартості мінеральних добрив; у тваринництві – виробництво продукції на 1 умовну голову, 1 центнер кормових одиниць, на одиницю вартості кормів, витрати кормів на одиницю виробленої продукції тваринництва [1 - 6].

Встановлено, що науковою основою ефективної інтенсифікації сільського господарства є інноваційна діяльність, що характеризує собою процес перетворення наукових знань в інновацію, тобто послідовний ланцюг подій, у ході яких інновації визрівають від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюються при практичному використанні. Дія інноваційного процесу не закінчується на так званому впровадженні – першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. Даний процес не переривається і після впровадження, бо внаслідок поширення нововведення удосконалюється, стає ефективнішим, отримує нові споживчі властивості [6; 10; 12].

При дослідженні теорії інноваційного процесу за основу беруть концепцію Й. Шумпетера [18], що визначає відкриття, винахід нового пристрою або технології як початкову дію, а впровадження цього приладу або технології як завершальну дію, розглядаючи таким чином інновацію з погляду економічного використання, що означає створення нових ресурсів або використання по-новому вже існуючих.

Аналіз різних визначень інноваційного процесу дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, інноваційний процес має чітку спрямованість на кінцевий результат (одержання прибутку, задоволення суспільних потреб). По-друге, інноваційний процес має на меті отримання не тільки технічного, але й економічного, соціального й іншого видів ефектів. Отже, можна констатувати, що в широкому розумінні інноваційний процес – це специфічний, багатостадійний і циклічний науково-виробничий процес, що сприяє підвищенню якості продукції, розвиткові продуктивних сил і виробничих відносин, прогресивному соціальному розвиткові суспільства.

Термін “інноваційний процес” не є однозначним термінові “інновація”. Поняття “інновація” вперше було введено в економічну теорію австрійським економістом Й. Шумпетером [18, с. 87] і трактувалося ним як зміна з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості. На сучасному етапі методологія системного опису інновацій в умовах ринкової економіки базується на міжнародних стандартах. Відповідно до цих стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуюваного в

практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг [10 - 14].

У процесі створення теорії інновацій Й. Шумпетер виділив три стадії інноваційного процесу: винахід, нововведення та дифузію [18, с.138]. Сучасними вченими ці поняття трактуються також як: комерційне освоєння ідеї; перетворення ідеї в конкретні предмети; розробка машин або устаткування на основі нового технічного принципу; здійснення змін у техніці, технології, економіці, екології, а також у соціальній сфері підприємства [10 - 14].

Інноваційна діяльність – це поняття набагато ширше за поняття інноваційний процес. Інноваційна діяльність включає в себе інноваційний процес і, крім того, формулювання цілей, визначення способів їх досягнення й очікуваних результатів [12; 14].

Інноваційна діяльність – діяльність, орієнтована на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і обумовлена випуском на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг. Вона спрямована на створення необхідних ринків продуктів, технологій або послуг і здійснюється в тісному взаємозв'язку із середовищем: її спрямованість, темпи, цілі залежать від соціально-економічного середовища, у якому функціонує та розвивається. Інноваційна діяльність об'єктивно обумовлюється потребою ринку. Вона відкриває нові сфери застосування, нові ринки, а отже, і нових споживачів створюваного продукту, технології або послуги [13; 14].

Матеріальною основою інтенсифікації є капітальні вкладення й інші ресурси, застосування яких передбачає зміну способів виробництва, вдосконалення техніки і технології, впровадження нових систем у галузях рослинництва та тваринництва. Вкладання засобів і вдосконалення матеріально-технічної бази підприємств доцільно розглядати в органічній єдності з результатами виробництва, прагнути ефективного їх використання. Необхідно постійно порівнювати додаткові затрати з отриманими результатами, щоб кожна вкладена гривня забезпечувала максимальну віддачу. В зв'язку з цим слід мати на увазі, що інтенсифікація передбачає підвищення ефективності віддачі не лише додаткових вкладень, а й тих засобів, ресурсів і затрат, які вироблені раніше і функціонують паралельно у виробництві.

Факторами підвищення рівня економічної ефективності інтенсифікації виробництва в аграрних підприємствах є наступні: формування оптимального рівня забезпеченості технологічного процесу виробничими ресурсами; формування оптимальних співвідношень між окремими складовими ресурсного потенціалу підприємства (між основними і оборотними засобами, між силовими і робочими машинами, між поголів'ям тварин і кормовою базою та ін.); паритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію; впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу; використання добрив, засобів захисту рослин і тварин; рівень технології виробництва; інвестиційний клімат; державна аграрна політика [6, 16].

При інтенсифікації виробництва важливим є рівень розвитку соціальної сфери. З одного боку, розвиток сільськогосподарського виробництва визначає рівень розвитку соціальної сфери, з другого – соціальні фактори впливають на ефективність виробництва.

У системі показників результативної концепції інтенсифікації найважливішим, що характеризує її рівень, є кількість виробленої валової продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь [6; 15].

З позиції оцінки забезпеченості підприємства засобами та предметами праці, узагальнювальним показником рівня інтенсифікації є сума вартості основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення та поточних виробничих витрат (без амортизації) в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь. Це прямий і основний показник, що відображає рівень інтенсифікації розвитку всіх галузей і підприємства загалом. Він засвідчує рівень концентрації живої й уречевленої праці в розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь і характеризує ступінь інтенсивності використання землі [15 - 17].

Цей показник підтверджує не лише виробничу потужність підприємства, а й його можливість раціонально використовувати оборотні засоби в процесі виробництва. Сума ж поточних витрат, в які введено частину вартості основних засобів у вигляді амортизаційних відрахувань, і сума вартості оборотних засобів у грошовому виразі, спожитих у процесі виробництва в розрахунку на один гектар площі сільськогосподарських угідь, дає змогу повніше розкрити основний показник рівня інтенсифікації.

Крім вартісних показників, для оцінки рівня інтенсифікації використовують систему натуральних показників, це: енергонасиченість – кількість енергетичних потужностей (к.с.) у

розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; кількість внесених мінеральних і органічних добрив у розрахунку на один гектар ріллі; спожито електроенергії (кВтгод) на виробничі цілі в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; обсяг виконаних тракторних робіт у розрахунку на один гектар ріллі; ступінь меліорації земель; питому вагу площі посіву сортовим насінням у структурі посівів; питому вагу породного поголів'я в структурі стада; витрати кормів у розрахунку на одну голову тварин; рівень комплексної механізації виробничих процесів у тваринництві; витрати на племінну роботу. Зміна їх рівня спонукає до зміни результатів інтенсифікації, основними натуральними показниками якої є урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність окремих видів тварин [6; 16; 17].

В окремі періоди розвитку сільського господарства пріоритетними були різні напрями інтенсивного розвитку виробництва. Це вдосконалення сільськогосподарської техніки, меліорація земель, збільшення застосування мінеральних і органічних добрив, розширення сортів посівів культур, поліпшення породного складу продуктивної худоби і птиці.

Таким чином, сільське господарство має великі резерви підвищення ефективності виробництва своєї продукції, приведення яких у дію дозволить перетворити цю галузь на високорентабельну.

Стратегія інтенсифікації виробництва є різновидом базової стратегії концентрованого зростання й повинна використовуватися в періоди економічного росту. Вона передбачає зосередження зусиль аграрних підприємств щодо виробництва продукції за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивних технологій, які зумовлюють не лише зростання кількісних і якісних результативних показників діяльності підприємства, але й відтворення та збереження його основного виробничого ресурсу – землі.

Основними стратегічними напрямками інтенсифікації аграрного виробництва вважаються:

- залучення інноваційно-інвестиційних ресурсів для техніко-технологічної переоснащеності виробництва;
- оптимізація структури виробництва і розмірів сільськогосподарських формувань;
- запровадження органічного сільського господарства, виробництва екологічно безпечної аграрної продукції, екологізації сільських територій;
- повноцінний розвиток ринкової інфраструктури для організації ефективного внутрішнього і зовнішнього ринків.

На основі запропонованих стратегічних напрямків необхідно виявляти резерви покращення якісних показників на підприємстві, складати програми їх впровадження та оцінювати отриманий економічний ефект від інтенсифікації виробництва. Такий комплексний аналіз, що повинен проводитись саме на підприємстві, дасть можливість покращити результати його господарської діяльності у майбутньому.

Одним з інноваційних напрямів інтенсифікації сільського господарства є запровадження органічного землеробства. За визначенням Міжнародної федерації з розвитку органічного землеробства (IFOAM) "органічне землеробство" об'єднує всі сільськогосподарські системи, які підтримують екологічно-, соціально- та економічно-доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить використання локально-специфічної родючості ґрунтів як ключового елементу успішного виробництва. Такі системи використовують природний потенціал рослин, тварин, ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільськогосподарської практики і навколишнього середовища [8; 9].

Органічне землеробство суттєво зменшує використання зовнішніх факторів виробництва (ресурсів) шляхом обмеження застосування синтезованих хімічним шляхом добрив, пестицидів та фармпрепаратів (для виробництва 1 тонни азотних добрив підприємства затрачають 4 тонни нафти або аналогічну кількість газу). Замість цього для підвищення врожаїв і для захисту рослин використовуються інші агротехнологічні заходи та різноманітні природні чинники.

Обґрунтування доцільності застосування цього нововведення в Україні пов'язано з тим, що:

по-перше, в наш час по всьому світу стрімко розвивається виробництво органічної продукції. За висновками експертів, на сьогодні під органічне сільське господарство в світі вже використовуються великі площі земель: в Європі - 5,1 млн. га, Північній Америці - 1,5 млн. га, Латинській Америці - 4,7 млн. га, а в Австралії - цілих 10,6 млн. га. В Європі частка

земель, переведених на органічне землеробство, значно зросла за останні роки, чому сприяла започаткована в 1993 році спільна політика ЄС щодо підтримки фермерів у перші роки після переходу від звичайного до органічного агровиробництва: середній показник у країнах ЄС досяг близько 4%, в Австрії та Італії він сягнув 8%, а в Швеції, яка є європейським лідером, - майже 12%. У Швейцарії частка таких земель також є однією з найбільших - понад 10%. Ці країни активно вживають заходів для розвитку та підтримки цього напрямку сільськогосподарського виробництва [1; 8; 9];

по-друге, Україна не є винятком з цього процесу, адже наша країна має один з найвищих у світі відсоток родючих сільськогосподарських земель, сприятливі кліматичні умови для органічної сільськогосподарської діяльності;

по-третє, вже прийнято Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який створює правові та економічні умови для формування внутрішнього ринку органічної продукції, його ефективної інфраструктури, а також забезпечує підтримку експорту й підвищення конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції на зовнішньому ринку.

по-четверте, вже сьогодні в Україні налічується більше 100 сільськогосподарських підприємств, які здійснюють свою діяльність за принципами органічного господарювання та сертифіковані у відповідності з діючими міжнародними стандартами. Площа, що зайнята під органічним виробництвом, становить понад 260 тис. га [1; 8; 9].

Важливо відмітити, що в Україні, в силу її специфіки та складного економічного стану, деякі поля не обробляються по декілька років. Тому агроекологічні показники ґрунту на таких полях відповідають необхідному рівню, що значно підвищує строки здійснення сертифікації, переходу на виробництво органічної продукції.

Крім того, важливою складовою організації виробництва органічної сільськогосподарської продукції є присадибні ділянки селян. Вони можуть стати найвагомішою часткою серед виробників органічних продуктів. Здійснення належних організаційно-екологічних заходів на сільських територіях щодо переведення дрібних аграрних товаровиробників на органічне виробництво сприятиме покращенню вирішення проблеми зайнятості та соціально-економічних проблем села.

Родючість більшої частини українських ґрунтів, як Божий дар, з'явилася без участі людини, але саме за її господарювання ця родючість занадто швидко зникає. За останні 20-25 років спостерігається скорочення кількості гумусу в ґрунті. Значна частина орних земель втратила від 15 до 40 % цієї речовини. Широке використання мінеральних добрив, пестицидів, хімічної меліорації ґрунтів призвело, поряд з підвищенням врожайності на початковому етапі, до багатьох проблем - втрати гумусу, деструкції і перетворення ґрунту в індиферентну масу, нездатну всмоктувати й утримувати воду та схильну до водної і вітрової ерозії. Перенасичення ґрунту різними хімічними речовинами стерилізує його, знищуючи біологічні об'єкти, які утворюють складну екологічну систему. Щоб збирати високі врожаї, при одночасному запобіганні погіршення родючості і якості ґрунту втрат треба побудувати надійну систему екологічнобезпечного відтворення продуктивного потенціалу землі [1; 8; 9].

Вирішення цієї проблеми пов'язане з проблемою утилізації і переробки органічних промислових, побутових і сільськогосподарських відходів. Органічні відходи, що накопичуються як побічні продукти техногенезу, є чужими біосфері і не вписуються в природний біологічний кругообіг, а це призводить до забруднення повітря, води, землі, сільськогосподарської продукції і в кінцевому результаті негативно впливає на здоров'я людини.

Сьогодні в світі існує багато технологій переробки органічних відходів, більшість з яких, на жаль, не є безвідходними. Вагомою альтернативою існуючим технологіям утилізації і переробки органічних відходів є їх біоконсервація з допомогою вермикюльтури та мікроорганізмів.

Пропускаючи органічну масу через власну систему травлення, черв'яки збагачують її ферментами, кислотами та мікроорганізмами. Таким чином утворюється Біогумус, або вермикомпост — органічне добриво, одержане в результаті розкладу гетеротрофними організмами органічних речовин гною, листя, соломи, і перероблене каліфорнійським черв'яком. Цей безпечний в користуванні продукт забезпечує високу врожайність і екологічну чистоту плодів полів і садів.

Порівняльний аналіз показує, що біогумус може утримувати до 70 % води і в 15-20 разів ефективніший за будь-яке органічне добриво. Біогумус - омолоджує ґрунт, відновлюючи

навіть "мертві" землі знищені Чорнобилем. Цей процес відбувається протягом трьох років шляхом його систематичного внесення до ґрунту з розрахунку 3 (три) тонни на 1 (один) гектар. По здатності відновлювати родючість ґрунтів 1 (одна) тонна біогумусу рівноцінна 10 (десяти) тоннам гною.

Біогумус (вермикомпост) - це кінцевий продукт переробки органічних відходів в екологічно чисте добриво багате поживними речовинами (макро та мікроелементами), ферментами, мікрофлорою. Він набагато ефективніший від інших органічних добрив і має багато позитивних факторів, що впливають на ріст, розвиток та врожайність сільськогосподарських культур. В складі біогумусу є рухома водорозчинна фракція гуматів: літію, калію і натрію.

Гумати навіть при малих концентраціях: стимулюють пророщування насіння; ріст і розвиток рослин; сприяють утворенню хлорофілу; підсилюють фотосинтез; сприяють переміщенню до рослин мінеральних солей, які є в ґрунті в малорухомій формі; розчинні гумати не є токсичними; не мають канцерогенних та мутагенних властивостей; не накопичуються в рослинах; активні гумусові речовини підвищують коефіцієнт використання мінеральних добрив.

Таким чином, виробництво біогумусу і продуктів його переробки є основою запровадження органічного сільського господарства і виробництва екологічнобезпечної продовольчої продукції.

Нині в світі зростає попит на якісні та безпечні продукти харчування, а особливої популярності останнім часом набувають так звані органічні продукти.

Усвідомлення людством зростаючої екологічної загрози внаслідок інтенсифікації сільського господарства стимулювало розробку різноманітних альтернативних методів сільськогосподарського виробництва, які ґрунтуються на глибшому розумінні процесів, що відбуваються в природі; спрямовані на поліпшення структури ґрунтів; відтворення їхньої природної родючості; сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів та краще відповідають життєвим інтересам суспільства. До таких альтернативних методів можна зарахувати точне землеробство, біоінтенсивне міні-землеробство, біодинамічне землеробство, технології використання ефективних мікроорганізмів або ЕМ-технології, маловитратне стале землеробство та багато інших. До цього переліку слід додати також й органічне сільське господарство.

Враховуючи різноманіття назв, не можна зводити органічне сільське господарство лише до методів сільгоспвиробництва без застосування синтетичних пестицидів та традиційних мінеральних добрив, тобто до використання певних технологічних прийомів. Це значно складніша і комплексна проблема. На жаль, єдиного загальноприйнятого визначення органічного сільського господарства наразі немає.

Найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є визначення групи досліджень із органічного землеробства Департаменту сільського господарства США: "Органічне сільське господарство — це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів під час відгодівлі тварин. Така система максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини та на механічному обробітку ґрунтів і біологічних засобах боротьби із шкідниками для підвищення родючості й покращання структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами й різноманітними шкідниками".

В науковій літературі [1, 8, 9], що розглядає питання органічного сільського господарства, обґрунтовується ідеологія, закладена Рудольфом Штейнером (Австрія), а в подальшому розвинута Масанобу Фукуока та Мокіші Окада (Японія), про доцільність розглядати проблему як систему, яка включає в себе як виробничі цикли, так і управління й базується на певній ідеології. Основи цієї ідеології полягають в тому, що сільське господарство має вирішувати такі завдання: пропонувати продукти харчування, що не тільки підтримують життєдіяльність, а й поліпшують здоров'я людей; бути економічно вигідним для виробника й споживача; виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення; не порушувати біологічної рівноваги в природі, бути екологічно безпечним; використовувати досить прості, стабільні й доступні методи та засоби ведення господарства.

Наріжним каменем вказаної ідеології є усвідомлення себе часткою Природи й розуміння потреби жити в злагоді з нею. Це означає, що екологічне мислення формує світогляд та спосіб

життя людини. Воно на свідомий вибір людиною-виробником толерантних до Природи методів та прийомів ведення сільськогосподарської практики. Таким чином, на першому місці стоїть світогляд людини (виробника, переробника, споживача), а технологічна сторона питання є вторинною. Виходячи з цього, органічне сільське господарство є толерантним до навколишнього середовища й базується на принципах екології та глибинних законах біології, тобто за своєю суттю є й екологічним і біологічним одночасно, що не суперечить здоровому глузду й регуляторним директивним документам ЄС, щодо органічного сільського господарства.

Результатом органічного сільського господарства є виробництво екологічнобезпечних продуктів харчування, які можуть бути лише в тому разі, якщо вони відповідають усім наведеним нижче умовам [7; 8; 9]:

- а) їх одержало або виробило сертифіковане “органічне” господарство (виробник);
- б) їх одержали або виробили з дотриманням “органічних” правил та технологій;
- в) вони відповідають “органічним” стандартам;
- г) марковані відповідним зареєстрованим “органічним” товарним знаком.

Коли йдеться про органічну продукцію й розвиток її ринків, надзвичайно велику роль відіграє “органічна” гарантійна система, що включає спеціалізовані інспекційні та сертифікаційні органи. Ця система в своїй діяльності використовує як правові норми, що встановлюють обов'язкові вимоги в рамках державного регулювання, так і певні визначені стандарти, які є добровільними угодами — результатом досягнення визначеного консенсусу споживачів і виробників товарів і послуг [7; 8; 9].

Висновки з даного дослідження. Під інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва слід розуміти процес додаткових вкладень на основі широкого використання досягнень науково-технічного прогресу, що базується на застосуванні найефективніших засобів і предметів праці, кваліфікованої робочої сили, передових форм і методів організації праці, зростаючої інформованості про інноваційні пропозиції тощо, які безпосередньо впливають на кінцеві результати виробництва.

Основною метою інтенсифікації аграрних підприємств є збільшення виробництва продукції, поліпшення її якості та зниження матеріально-грошових і трудових затрат на одиницю продукції на основі якісного вдосконалення всього виробництва при збереженні його продуктивного потенціалу.

Науковою основою ефективної інтенсифікації сільського господарства є інноваційна діяльність, що характеризує собою процес перетворення наукових знань в інновацію, тобто послідовний ланцюг подій, у ході яких інновації визрівають від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги і поширюються при практичному використанні.

Основними стратегічними напрямками інтенсифікації аграрного виробництва вважаються: залучення інноваційно-інвестиційних ресурсів для техніко-технологічної переоснащеності виробництва; оптимізація структури виробництва і розмірів сільськогосподарських формувань; запровадження органічного сільського господарства, виробництва екологічно безпечної аграрної продукції, екологізації сільських територій; повноцінний розвиток ринкової інфраструктури для організації ефективного внутрішнього і зовнішнього ринків.

Органічне сільське господарство — це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів під час відгодівлі тварин. Вона максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини та на механічному обробітку ґрунтів і біологічних засобах боротьби із шкідниками для підвищення родючості й покращання структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами й різноманітними шкідниками.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.] ; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с.
2. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський, П.Н.Особа // Економіка АПК. — 2009. — № 6(174). — С. 18-25.
3. Вітков М.С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва / М.С. Вітков //

Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 53-57.

4. Гацура Я.Т. Методологічні положення інтенсифікації аграрного виробництва на інноваційній основі / Я.Т. Гацура // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 61-63.

5. Дергач І.В. Інтенсифікація та інтенсивність розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні / І.В. Дергач // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 43-45.

6. Економіка підприємства : підручник / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик; за ред. Ф.В. Горбоноса. – К. : Знання, 2010. – 463 с.

7. Кожушко Л.Ф. Екологічний менеджмент : підручник / Л.Ф. Кожушко, П.М. Скрипчук. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 432 с.

8. Кустовська О.В. Еколого - економічне обґрунтування сільськогосподарського землекористування : монографія / О.В. Кустовська. – К. : Арістей, 2009. – 180 с.

9. Ратошнюк Т.М. Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції / Т.М. Ратошнюк // Економіка АПК. – 2012. – № 1(25). – С. 150-154.

10. Рудь Н.Т. Економіка і організація інноваційної діяльності / Н.Т. Рудь. – Луцьк: РВВ ЛДТУ, 2007. – 476 с.

11. Саблук П.Т. Підвищення ролі аграрної економічної науки у формуванні та реалізації аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 3-10.

12. Смоквіна Г.А. Інноваційно-інвестиційні та регуляторні механізми ринкової трансформації / Г.А. Смоквіна, В.Л. Ясинський. – Одеса: ОРІДУ-НАДУ, 2005. – 128 с.

13. Соловьєв В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике / В.П. Соловьєв. – К. : Феникс, 2004. – 560 с.

14. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.

15. Тналіч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О.В. Тналіч // АГРОСВІТ. – 2007. – № 23. – С. 8-12.

16. Шарко В.В. Інструменти механізму інтенсифікації виробництва промислового підприємства / В.В. Шарко // Економічний часопис XXI. – 2012. – №9/10. – С. 70-72.

17. Швець О.М. Управління процесом інтенсифікації промислового виробництва / О. М. Швець // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2008, вип. 18.1. – С. 216-219.

18. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

References

1. Prysiazhniuk, M.V., Zubets, M.V., Sabluk, P.T., Mesel'-Veseliak, V.Ya., Fedorov, M.M. etc. (2011), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku)* [Agricultural sector Economy of Ukraine (State and Prospects of Development)], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine, 1008 p.

2. Berezivskiy, P.S. and Osoba, P.N. (2009), "Direction of the intensification of development of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, no. 6(174), pp.18-25.

3. Vitkov, M.S. (2011), "Essence and factors of intensification agrarian production" *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 53-57.

4. Hatura, Ya.T. (2005), "Methodological provisions of intensification agrarian production on the innovation basis" *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 61-63.

5. Derhach, I.V. (2007), "Intensification and intensity development of agricultural production in Ukraine" *Ekonomika APK*, no. 3, pp.43-45.

6. Horbonos, F.V., Cherevko, H.V., Pavlenchuk, N.F. and Pavlenchuk, A.O. (2010), *Ekonomika pidpriemstva* [Economy of enterprise], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 463 s.

7. Kozhushko, L.F. and Skrypchuk, P.M. (2007), *Ekolohichniy menedzhment* [Environmental management], textbook, VTS «Akademiya», Kyiv, Ukraine, 432 p.

8. Kustovska, O.V. (2009), *Ekoloho - ekonomichne obgruntuvannia silskohospodarskoho zemlekorystuvannia* [Ecological and economic justification of agricultural land use], monograph, Aristei, Kyiv, Ukraine, 180 p.

9. Ratoshniuk, T.M. (2012), "Economical mechanism of stimulation the production of environmentally friendly products", *Ekonomika APK*, no. 1(25), pp. 150-154.

10. Rud, N.T. (2007), *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economy and organization of innovative activity], RVV LDTU, Luts'k, Ukraine, 476 p.

11. Sabluk, P.T. (2009), "Enhancing the role of agricultural economic science in the formulation and implementation of agricultural policy in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 3-10.
12. Smokvina, H.A. and Yasynskiy, V.L. (2005), *Innovatsiino-investytsiini ta rehuliatorni mekhanizmy rynkovoї transformatsii* [Innovative and investment and regulatory mechanisms of market transformation], ORIDU-NADU, Odesa, Ukraine, 128 p.
13. Solovyev, V.P. (2004), *Innovatsionnaya deyatelnost kak sistemnyy protsess v konkurentnoy ekonomike* [Innovative activities as a system process in a competitive economy], Feniks, Kyiv, Ukraine, 560 p.
14. Stadnyk, V.V. and Yokhna, M.A. (2006), *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation Management], Akademydav, Kyiv, Ukraine, 464 p.
15. Tnalich, O.V. (2007), "The main factors of intensification agrarian production", *AHROSVIT*, no. 23, pp. 8-12.
16. Sharko, V.V. (2012), "Tools of mechanism of intensification of production of industrial enterprises", *Ekonomichnyi chasopys XXI*, no. 9/10, pp. 70-72.
17. Shvets, O.M. (2008), "Managing the process of intensification of industrial production", *Naukovyi visnyk natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrayiny: Zbirnyk naukovotekhnichnykh prats*, issue 18.1, pp. 216-219.
18. Schumpeter, J. (1982), *Teoriia ekonomicheskogo razvitiya* [The Theory of Economic Development], Progress Publishers, Moscow, Russia, 455 p.

УДК 330.341.1

Михайлишин Л.І.,
к.е.н, доцент

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

ІННОВАЦІЇ ЯК ФОРМА ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Mykhailyshyn L.I.,
*can. sc. (econ.), associate professor
Ivano-Frankivsk Institute of Management
Ternopil National Economic University*

INNOVATIONS AS A FORM OF GLOBAL SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONSHIP

Постановка проблеми. Різногранність перспектив соціально-економічного розвитку держав в сучасних умовах стала предметом численних наукових досліджень та дискусій фахівців різних галузей і сфер життєдіяльності суспільства. Суттєвий вплив на формування тих чи інших наукових позицій справляють процеси глобалізації, які в економічній сфері здебільшого реалізуються через діяльність ТНК, і уособлюють собою двоєдину роль, «двигуна» економічного розвитку та «узурпатора» національного ринку країни-реципієнта, у зв'язку з чим суттєво обмежується діяльність національних товаровиробників.

Особливого прояву такі відносини можуть набути в Україні, підприємства якої через обмеженість фінансових ресурсів, технологічну відсталість, зумовлену високою зношеністю основних засобів, та низький рівень компетентності менеджменту, утримуються в глобальному конкурентному середовищі лише за рахунок зниження ціни на продукцію, при чому кінцевим продуктом більшості з них є виключно сировина. Поширення вищезгаданих тенденцій призвело до того, що потенційно високоприбуткові галузі вітчизняної економіки, опинились практично на межі депресивності, а перспективи залучення в їх розвиток